

Hiperinfláció 1946-ban: amikor megállt az ész

Misztikus, izgalmas az 1946-os hiperinfláció története, persze csak visszatekintve. Szüleink, nagyszüleink inkább a bizonytalanságra, a naponta változó árakra, a bosszúságokra emlékeznek, köztük a veszteségekre és a nyereszkezőkre. Márai Sándor így írt erről a kivételes időszakról: „A papírrongyok, amiket akkor pénznek neveztek, a délelőtt néhány órájában, csillagászati számjegyek alakjában, kifejezhetetlen, billiók értékjelzéssel cseréltek gazdát. A számokat már senki sem tudta kiejteni: »Adjon még két kéket a sárgához, akkor elviheti a kacsát« – mondotta a piacon a kofa, és a háziasszony, kétségbeesetten, így alkudozott: »Kéket nem adok, de adok még egy zöldet.«”

Szerző: Danyi Pál

A pengő értékvesztésének mértéke ésszel felfoghatatlan. A háború előtti, 1939. augusztusi árakhoz viszonyítva a létfenntartási költségek csaknem 10^{30} -szorosára nőttek 1946. július végére, és az augusztus elsején bevezetett forint 4×10^{29} pengőt ért. Hogy értsük, milyen nagyságrendekről beszélünk, az ártörténet.hu számításai szerint még a csillagászati számokon is túlléptünk: a Tejútrendszerben legfeljebb 400 milliárd csillag van,

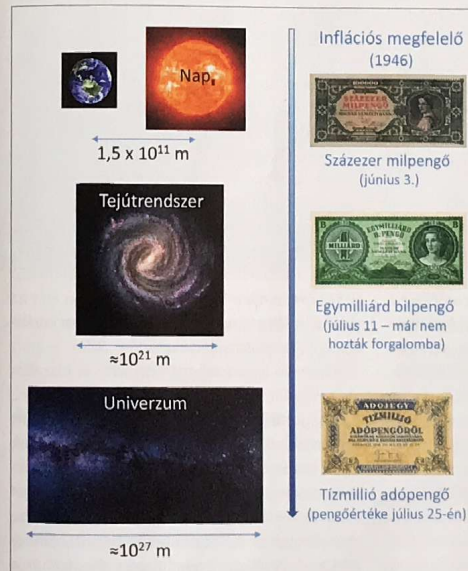
de a saját galaxisunkhoz hasonlóból is van vagy 2 billió. Ha feltételezzük a csillagok egyenletes előfordulását, akkor ezek szorzata, 8×10^{23} adja a csillagok becsült számát az univerzum belátható horizontján belül. Hol van ez még a hiperinfláció mértékétől: egy milliárdnyi ilyen univerzumot kellene még vennünk. De ha a távolságokat nézzük, a Föld átlagosan 150 millió kilométerre kering a Nap körül, azaz $1,5 \times 10^{11}$ méterre. 1 fényév $9,5 \times 10^{15}$

méter. A fizikusok számításai szerint a belátható világegyetem átmérője a 100 milliárd fényév nem haladja meg, ami méterben kifejezve $9,5 \times 10^{26}$. Ennek több mint ezerszerese a pengőinfláció eredménye.

a Vörös Hadsereg háborús pénzei (a vöröspengők) indították be a komolyabb inflációt. A szovjetek már 1944 októberétől, amikor Szegedre bevonultak, elkezdték nyomni háziynomdáikban a papírpengőket: 1000-tól kezdve az 1 pengősökig,

100 trillió (10^{21}) pengő: a világ legnagyobb címletű kibocsátott bankjegye

A hiperinfláció csillagászati számai

Hogyan kezdődött ez az örület? A második világháború alatt a létfenntartási költségek hivatalosan két-háromszorosára növekedtek. Az akkori számokat ugyan fenntartásokkal kell kezelnünk, de még a pengő zürichi árfolyama is csak negyed-résére csökkent. Több történész úgy véli, hogy

amit rákényszerítettek a fokozatosan elfoglalt területek lakosságára. Természetesen nem szívesen fogadták el se a kereskedők, se a lakosság az idegen pénzt, de amikor fegyverrel nyomatékositották, nem volt mit tenni: mégiscsak kaptak cserébe valamit ahhoz képest, mintha erővel elveszik a termékeket. A fosztogatásnak ez a burkolt formája felhigitotta a forgalomban lévő pénz értékét. Csaknem 5 milliárd hadipengő került így forgalomba egészen az 1946. február 28-i kivonásukig. Budapesten 1944 karácsonya és 1945. február közepe között folytak az utcai harcok. Amikor februárban kimerészkedtek az emberek az óvóhelyekről, és tartalékaikat felélték, hirtelen óriási áremelkedéssel szembesültek: a kereslet-kinálat határozta meg az árakat, természetesen a piaci és fekete piaci árakat tekintve. A legfontosabb élelmiszerekre elvileg fennmaradt a jegyrendszer, de a harcok alatt a gyakorlatban nem működött az adagolás. Szabeny Klára 2015-ben megjelent háborús naplójából megtudhatjuk, hogy sokkolta az embereket a keresleti ár. Amíg néhány hónap-pal előtte, 1944 novemberében (hatósági áron) még 2 pengő 8 fillér volt a cukor kilója, addig '45 márciusának végén 450 pengőt kértek érte. A liszt kilója 65–80 pengő között mozgott, a kiskereskedelmi ár. Az élelmiszerek körében tapasztalt mintegy 100-200-szoros drágulás pillanatok alatt felemészthette a tekintélyes vagyonekat is. Ahogy a napló szerzője érzékletesen leírja, a felső közép-

osztályhoz tartozó családjuk, amelyek a háború előtt egy kisebb vagyonnak számító 8000 pengőt félretett, szinte hónapok alatt veszítette el minden megtakarítását.

Abba a hamis illúzióba ringatták magukat, hogy a háború után lesz miből újrakezdeni, de ez gyorsan szertefoszlott: néhány hét alatt kellett elkölteniük a pénzt az éhenhalás elkerülésére, a gyerekek ellátására. 1945 májusában időlegesen csökkentek (nagyjából feleződtek) ugyan az árak, amint vidékről is egyre többen tudtak élelmiszert szállítani a fővárosba, de az olcsósodás nem tartott sokáig. Júliusban beindult az a megállíthatatlan folyamat, ami 13 hónapon keresztül tombolt az egész gazdaságban, és végül a világ leggyorsabb drágulásába torkollott.

1945 őszén vágatni kezdett az infláció

Az infláció leggyakrabban abból ered, hogy a jegybank – állami, illetve korábban az uralkodói kiadások fedezésére – nagyobb értékben bocsát ki bankjegyeket, mint ahogy a gazdaság növekedése azt indokolná. Felbomlik a kereslet és a kínálat egyensúlya, és hiány alakul ki. Praktikusan az állam „beszállítói” egyre több pénzt kapnak kézhez, ami széteszlik a gazdaságban és növeli az árak iránti keresletet a kínálathoz képest. A háború utáni Magyarországon hasonló helyzet játszódott le, de a számos ok egymást erősítve kényszerítette a kormányt, hogy a bankóprés eszközéhez nyúljon.

A háborús árok hazánkban katasztrófálisak voltak: a teljes nemzeti vagyon kétötöde (40 százaléka) elpusztult, ami az utolsó békeév

nemzeti jövedelmének ötszörösét jelentette. A pusztítások mértékére jellemző, hogy a terménykészletben és állatállományban bekövetkezett kár 78 százalékos volt. A közlekedés megbénult, az infrastruktúra használhatatlanná vált, a termeléshez szükséges gépek nagy részét vagy Nyugatra hurcolták, vagy pedig az oroszok szerelték le. Amellett, hogy a nálunk állomásozó csaknem egy-

millió szovjet katonaságot nekünk kellett élelemmel, valamint üzemanyaggal ellátni, vesztes országként ráadásul a jóvátételt is azonnal elkezdték behajtani, az egyezmény júniusi aláírása előtt. A vesztesként ránk kirott „büntetések” az első években az állami kiadások 30-40 százaléka rágtak. Az újjáépítéshez pedig pénz kell: hitelek a vállalatoknak a termelés beindításához, hitelek a lakosságnak ahhoz, hogy a lebom-

bázott házaikat újjáépítsék, a megsérült házaikra ablakot, tetőt csináltathassanak még a tél előtt. És ami ezekre rátehető, az a pszichológia: ha az emberek kollektíven azt hiszik, hogy holnap drágább lesz minden, akkor drágább is lesz – a termelőtől a nagykereskedőn át a kiskereskedőig mindenki bekalkulálja az áremelést, a dolgozó pedig követeli a magasabb fizetést. Ez az ördögi kör indult be 1945 nyarán, egy kilátástalan, önbizalomvesztett nép próbálta az ezer sebből vérző életét helyrehozni.

Az inflációt növelte az is, hogy a bérek az árukínálathoz és a termelékenységhez képest relatív magasak maradtak. A szakszervezetek folyamatos követelése rendszeresen vezettek béremelésekhez, azonban tulajdonképpen nem volt mit megvenni a pénzért. Reálértékben a fizetések a háború előtti szint harmadán-felén mozogtak, de 1945-1946-ban a termelés, illetve a nemzeti jövedelem az utolsó békeévnél csupán 45 százalékát érte el. A két világháború között naponként még 2700 kalóriányi ételment fogyasztottak a felnőttek, 1946 elején viszont a budapesti lakosság átlagos fejadagja mindössze 480 kalória, és a nehéz testi munkásoké 1000-1200 körül mozgott. A fizikai munkások napi kenyérfejadagja 15 dkg volt.

Az általánosan elfogadott értelmezés szerint a havi 50 százaléknál nagyobb árszínvonal-emelkedést hiperinflációnak nevezünk, ezért sokan már az 1945-ös áremelkedéseket is hiperinflációnak tartják. A kérdés az, hogy akkor hogyan nevezhetjük az 1946-os kora nyári inflációt, amely nagyságrendekkel száguldóbb volt. A cikk szerzőjének véleménye szerint a hiperinfláció elnevezést érdemes fenntartani az 1946. évi májusi-júliusi inflációra, amikor tényleg felfoghatatlan volt az áremelkedés üteme, szemben az egy évvel korábbi, „csak” vágatott inflációval.

1945 őszén a kormányzat érzékelte az elszabadult inflációt, de érdemben nem tudott mit tenni. A túlságosan sok kiváltó ok együttes hatása miatt reménytelen volt komolyabb árcsillapításban bízni. Emiatt a már sokszor és sok helyen alkalmazott eszközzel próbálkozott a Pénzügyminisztérium: le kell értékelní a pengőt. A történelemben „bankjegydézsma” néven került be a december 19-i akció, amikor negyedrésére devalválták a pénzt: három egyforma ezres vagy tízezes bankjegyéért megvehették az emberek a megfelelő színű bélyeget, amelyet a negyedik bankjegyre ragasztva érvényesítették az értékét. A bélyeg nélküli papírpénz csupán a negyedét érte.

Noha a kormány is tudta az intézkedés korlátait, azt azért nem gondolták, hogy csak néhány hé-

Tízezer-pengősök: bélyeg nélküli a negyed-részt érte

A pengő annyira elértéktelenedett, hogy nem lehetett oly módon megmenteni, mint ahogy 1924-ben megmentették a koronát.

tig tart majd a leértékelés hatása: a tört arany, valamint a dollár leértékelés előtti feketepiaci árát már január 9-én meghaladta a napi árfolyam.

Az adópengő bevezetése

A kormány 1946. január elsejével bevezette az adópengőt elszámolási pénzegységként, hogy könnyebben tudja egy szilárd, értékertő „logikai” pénzegységhez képest nyilvántartani a pénzforgalmat. Elméletileg az adópengő nem inflálódhat, hiszen az csak a pengő aktuális vásárlóerejének árnindexszáma volt. A gyakorlatban ez úgy nézett ki, hogy a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkatársai mindennap délelőtti körbejárták a pesti piacokat és boltokat, és délutánra kiszámították a sima pengőben tapasztalt áremelkedést, amit két nap múlva tettek érvényessé. Ezt délután, az üzletek bezárása után nyilvánosságra

hozták, és a másnapi újságokban is megjelent. Egy hónap után kiderült, hogy technikai hibát vétettek: az árfolyam nyilvánosságra hozatala és érvényessége közötti másfél nap alatt is emelkedtek az árak, ezért március 1-től már másnapra szolt az érvényesség.

Az állam célja az adópengővel az volt, hogy az adóbevételeket, a bankbetéteket és hiteleket is értékertő számlolóegységben lehessen nyilvántartani. A lakosság adópengőben vezetett betétszámlákat nyithatott, amivel a megtakarítás hajlandóságot is növelni akarták. Aki például január első hetében adópengőszámlát nyitott, és befizetett arra 100 ezer pengőt, akkor 100 ezer adópengőt írtak jóvá rája. Március elején már tízszeres volt a pengő értékvesztése az adópengőhöz képest, így egymillió pengőt kapott vissza a betétért.

Áprilisban viszont a Pénzügyminisztérium elkezdte szándékosan kozmetikázni az árfolyamot, a reálisnál alacsonyabb indexeket publikáltak, a kiadások kevesebbek legyének. Belső körökben ezt a belenyúlást azzal igyekeztek indokolni, hogy a magasabb árindex magasabb áremelkedést idéz elő a kereskedelemben, ami persze hamis érvelés volt, hiszen az inflációt kiváltó okok közül semmi nem javult. A bolti árak, a munkabérek változatlanul pengőre vonatkoztak, a tényleges pénzforgalom is abban zajlott.

1946 elején már látszott, hogy valutareformot kell mihamarabb végezni, új valutát kell bevezetni. A pengő annyira elértéktelenedett, hogy nem lehetett oly módon megmenteni, mint ahogy 1924-ben megmentették a koronát, és még két és fél évig abban számoltak. Az új pénzt forintra keresztelték, ami a lakosság számára pozitív csengetés volt, hiszen Károly Róbert aranyforintjától kezdve egészen 1900-ig forintban számoltunk, és legtöbbször forinttal fizettünk Magyarországon.

Százezer adópengő kétféle nyomtatásban, sorszámmal és anélkül: kezdetben az Állami Nyomda nyomta, majd a Pénzjegynyomda is bekapcsolódott. Itt már az „egyéb szolgáltatások” is bekerült a felhasználási körbe

A forint bevezetése azonnal politikai játszmák játékszere lett. Leghangosabban a Magyar Kommunista Párt próbálta kisajátítani a stabil pénz megteremtésében játszott nélkülözhetetlen szerepét, a valóságban persze a Kisgazdapárt és a szociáldemokraták gazdasági szakértői is részt vettek az előkészítésben. A legforróbb viták akörül zajlottak, vajon képes-e az ország önállóan bevezetni a forintot, vagy külföldi hitelből kellene meg támogatni. Abban mindenki egyetértett, hogy egy nem kellően előkészített bevezetés nemcsak a forintot, hanem a lakosság hitét és bizalmát is tönkrevágja. Emiatt a hitelfelvétel logikusnak tűnt, de a szovjetbarát kommunisták haláni sem akartak nyugat-európai elköteleződésről. A problémát egyszerűen megoldotta az élet, mert a nemzetközi pénzpiacon nem jelentkezett reális feltételek mellett hitel folyósító pénzügyintézet. (Ne feledjük, 1946 tavaszán még több mint egy évvel a Marshall-terv amerikai bejelentése előtt járunk.)

A hiperinfláció utolsó felvonása (1946 májusától júliusáig)

1946. május 23-án jelent meg az a kormányközlemény, amely augusztus 1-jére pontosította az új stabil pénz, a forint bevezetésének dátumát. Akik azt hitték, hogy az időpont bejelentésével megnyugszik a helyzet, és az infláció csökkenni fog, alaposan tévedtek, a kormány csúfosan elszámította magát. Az ezt követő tomboló inflációhoz képest a korábbi csak lassú vánszorgás volt: amíg 1946 májusában „mindössze” 247-szeres volt az árak emelkedése pengőben, addig júniusban már 316 000-szeres. Magyarország a gazdasági életének talán legnehezebb két hónapját élte meg a forint bevezetése előtt.

A hibás döntés az adópengő fizikai kibocsátásáról szólt, amit azzal indokolt a kormány, hogy a lakosság sokkal inkább megbízik az adópengőben, mint a pengőben, ráadásul sokkal könnyebb a kisebb címletekben számolni. Ezzel a lépéssel akarták az augusztusig tartó időszakot átvészelni, egy átmeneti, két hónapra szóló utalvánnyal. Május végén meg is jelentek az utcákon az addig csak számlapénzként létező adópengő megtestesült bankjegyei. Pontosab-

Folyószám **55652**

Év és hó	Nap	Összeg belütkben	Összeg számokban		Belfi vagy külf.	Kifizetett kamat		Alíráások			
			P	F		P	F	sorszám	ellenőrz.	pénztárnok	
1946	APR 12	Kettős arany adópengő	200000		betét						
1946	APR 12	Kettős arany adópengő	200000		betét						
		Egyenleg	400000								
1946	APR 22	Egyes arany adópengő	100000		betét						
		Egyenleg	500000								
1946	MAY 4	Harmincezer arany adópengő	300000		betét						
		Egyenleg	800000								

ban nem is bankjegyek voltak, hanem pénzjegyek, mert nem a Magyar Nemzeti Bank (MNB) adta ki őket, hanem a Pénzügyminisztérium megbízásából nyomtatták az adópengő-adójegyeket.

Kialakult egy kettős pénzrendszer: a simapengő és az adópengő, ami csak fokozta a káoszt a lakosság körében. Nem is sejtették a minisztériumban, hogy mit indítanak be ezzel. Egyrészt nem volt világos, hogy az adók, illetve a vasúti viteldíjak kifizetésén túl mit is lehet az új papírpénzekkel csinálni. Másrészt nagyon hamar gond lett, hogy nem voltak kis címletek, nem volt, aki felváltsa az 500 ezres vagy egymilliósi adópengőt, tehát igen gyorsan kellett számolni a pénztárosoknak, hogy hány millió simapengőt is adjanak vissza. Eddig elég volt pengőben érteni az árakat, most már adópengőben is gondolkodni kellett, ráadásul a kettő egymáshoz képesti relatív árfolyama naponta változott, az adópengő egyre több simapengőt ért. A két pénz arányát az újságok és a rádió naponta közzétette mint adópengő-árfolyamot.

Ugyanakkor megjelentek a simapengő milpengők, amit az emberek egyre kevésbé tudtak kezelni. Kénytelen-kelletlen megismerkedtek a nagy számokkal: milliárd (10⁹), billió (10¹²), trillió (10¹⁵), quadrillió (10²⁴) és végül quintillió (10³⁰). Egy csomó hibázás történt, az újságírók is rendre tévedtek három nullát. Nagy lett a kereslet a „nullabiztos” könyvelők, illetve pénzügyi szakemberek iránt. Nem véletlen, hogy a lakosság és a kereskedők is már vonakodva fogadták el június közepe óta a pengő bankjegyeket, azonnal szabadulni akartak tőlük. Június 1-jén például 160 000

Egy elinflálódott adópengő-takarékbetét: betevéskor [május 4.] még 1,4 gramm tört aranyat ért, de augusztusban már semmit

simapengőért adtak egy adópengőt, amiért két héttel később már 5,6 millió pengőt kaptak vissza. Emiatt nagyon hosszú sorok alakultak ki a posták és takarékpénztárak előtt. A kettős pénz kétféle inflációt jelentett dollárban, aranyban és piaci termékekben kifejezve.

A következő mérföldkö június 24-én következett, amikortól kötelezővé tették mind a magán-, mind az állami vállalatoknál a pengőbérek adópengőben történő kifizetését a napi szorzószámok alapján. A fizetéseket ráadásul hetente két részletben kellett teljesíteni. Szokássá vált, hogy a házastársak már délelőtt megjelentek a gyárkapuknál, hogy párjuk bérért azonnal elkölthessék a piacon. Ez a rendelkezés nagyban segítette a munkásokat, hiszen a megelőző héten a pengő dollárban mért inflációja naponta 75 százalék volt, tehát csaknem megkétszereződtek az árak.

A bevezetést követő héten adópengőben viszont „csak” napi 17 százalék volt az ár-emelkedés. Egyúttal azt is kimondták, hogy „a villany-, víz- és gázzámlát, illetve a Beszkárt és HÉV heti-jegyeket adópengőjeggel” is meg lehet vásárolni, de addigra már szélesebb lakossági körben is elterjedt az adópengő mint csereérték. Ráadásul többféle, kézzelfogható formában is megjelent az adópengő a mindennapi életben (a mai gyűjtők legnagyobb örömeire): nemcsak adópengőként, hanem postabélyegként, illetékbélyegként,

Magyarország a gazdasági életének talán legnehezebb két hónapját élte meg a forint bevezetése előtt.

banki pénztárjegyként, sőt még sorsjegyként is. Az adópengő inflációjának ugyanazok voltak az okai, mint korábban a simapengőének: egyrészt a csupán bankjegykibocsátás révén fedezendő államháztartási deficit, másrészt az, hogy a fizetések és munkabérek folytonos emelése révén az áruinátlat meghaladó kereslet alakult ki. Így érkezett el az ország július 9-ig, amikor még egyszer feltűzeltek az inflációt, immár mesterségesen.

Hiperinfláció a négyzetek: világsúcot döntünk

Mi is történt július 9-én, és miért forgatott fel sok mindent ez a lépés? A Pénzügyminisztérium oldalán hivatalos fizetőeszköz szintjére emelte az adópengőt, ami beütötte az utolsó szeget is a simapengő koporsójába, megpecsételve a pengő sorsát. Ezzel két nemzeti valutánk lett azzal a pikantériával, hogy mind a kettő folyamatosan értéktenedett, de különböző mértékben: az adópengőt a piaci viszonyok, a pengőt a minisztérium inflálta. Július 8-án az MNB vezetősége kifogásolta az adópengő-adójegyek univerzális elfogadását, mert azok – a hazai valuta szerepét betöltve – sértették a jegybank kizárólagos bankjegykibocsátási szabadalmát, de a tiltakozás dacára még aznap megjelent a P. M. rendelet másnapi hatállyal. Ettől a naptól kezdve a jegybank kezelte ugyan az állam által kibocsátott papírpénzt, de nem gazdálkodott vele.

Ugyan a hiperinfláció világsúcsának kétes dicsőségét mi tartjuk, kevesen tudják, hogy ez mesterséges kozmetikázás eredménye: 1946 júliusában tehát a Pénzügyminisztérium asztalán határozták meg hasraütés-szerűen a pengő eszeveszett inflációját akkor, amikor az adópengő már kiszorította a simapengőt. Tehát egy gyakorlatban már sehol nem használt, teljesen értéktenedett papírdarab elvi árfolyamát állították. Dönthettek volna úgy is, hogy július 9-én befagyasztják az adópengő-simapengő átváltási kurzust, de ehelyett három hét alatt még 40 milliomodrészére deval-

Söprik az utcán a bankjegyeket Budapesten 1946. július elején [MTVA Archivum]

váltak (az adópengőhöz képest) a csak elméletben létező valutát. A ténylegesen forgalomban lévő adópengő inflációja pedig nem is volt világsúcot érő, „mindössze” 300-szorosára emelkedtek az árak júliusban.

A Pénzügyminisztériumnak kettős célja volt a pengő naponkénti leértékelésével: egyrészt totálisan le akarta nullázni a vele szemben álló követeléseket, hogy senkinek ne jusson eszébe pengőtartozást forintra váltani. Ez sikerült is, mert július 31-én a hivatalosan forgalomban lévő simapengő bankjegymennyiség összértéke nem érte el a 1 fillért. Másrészt el akarták kerülni a jól ismert Gresham-törvényt bekövetkeztét, miszerint a rossz pénz kiszorítja a jó pénzt, hiszen

az utóbbit mindig tartalékolják az emberek. A lehetetlen mértékű mesterséges pengőrontással a minisztérium elérte, hogy eltűnt a simapengő, tehát a lakosság nem tudta mivel kiváltani a „jobb” pénznek, azaz az adópengőnek a használatát. Az infláció mindenestre erősítette az a pszichológiai hatás is, hogy mindenki szabadulni akart a pénztől, mert egyrészt látta, hogy az adópengő-adójegy bevezetése sem volt képes megállítani az inflációt, másrészt tudta, hogy másnapra semmit nem ér a pénze, a havi munkája csak filléreket fog érni a forint bevezetése után.

Ugyanakkor félreértés és nem igaz az a sok helyen olvasható értelmezés, miszerint a rendelet megszüntette volna a simapengő fizetőeszköz szerepét. Ezt támasztja alá, hogy két nappal később, július 11-én az MNB még kibocsátotta a 100 trillió (azaz 100 millió bilpengős) bankjegyet, ami végül az utolsó és egyben legmagasabb címletű forgalomba került bankjegyek bizonyult. Ennek vásárlóértéke a megjelenés napján 166 ezer adópengő volt, amiért még egy tojást sem lehetett kapni a piacon. Az ártörténet.hu részletes statisztikát közöl a hiperinfláció áirairól, ami szerint 57 ilyen bankjegyéért lehetett 1 dollárhoz jutni a fekete piacon, de ugyanazért a zöldhasúért két nappal később már 855 darabot kellett volna adni. (Nyomtattak ugyan 1 milliárd bilpengős bankjegyeket is, de ezek forgalomba hozatalát végül nem engedélyezték.) A 100 trillióból 4 milliárd darabot kellett volna összegyűjteni augusztus elején, hogy kiadjon 1 forintot. És ez az észveszejtő értékvesztés mindössze három hét alatt történt.

Július elején készültek azok a jól ismert fényképek, ahol söprik az elértektenedett pénzt az utcán. A simapengő napok alatt teljesen eltűnt a forgalomból. Ugyanakkor az adópengő, „örökölte” a pengő romlását: néhány nap alatt annak romlási sebessége is száguldóvá vált. A hónap közepe után pedig az a közgazdaságilag képtelen és nemzetközi példa nélkül álló jelenség alakult ki, hogy egy gyakorlatban nem létező pénz, a pengő, amit senki nem használt, naponta sokadrészére devalválódott, de ez már a lakosságot nem érintette.

Hétköznapi élet az infláció alatt

Budapest és a vidék teljesen másképp élte meg a háború utáni időszakot egészen a '46-os betakarításig. A pesti és városi lakosság legnagyobb része saját kiskert hiányában nem, vagy nehezen jutott élelmiszerhez, de volt még megtakarítása, amit élelemre váltott. A vidéki lakoságnak pedig volt élelmiszer-feleslege, amit iparcikkre cserélt.

A képlet tehát egyszerű volt, de a megvalósítás nehezebb. Szinte elképzelhetetlen, hogy mennyire nem volt közlekedés, ami teljesen elszigetelte a két világot. „Az országutak bombatölcsérekkel telve, a vasúti pályák és kb. tízezer híd felrobbantva, a vasúti gördülőanyag elpusztítva vagy az országból kihurcolva, a hajók nyugatra kényszerítve, a gépkocsiállomány leromolva és minimumra zsugorodva. A vasutak teljesítménye 1938-hoz képest 17 százalékra csökkent” – írja

Ezzel két nemzeti valutánk lett azzal a pikantériával, hogy mind a kettő folyamatosan értéktenedett, de különböző mértékben: az adópengőt a piaci viszonyok, a pengőt a minisztérium inflálta.

Jeszenszky Ferenc, az MNB 1949-ben kinevezett vezérigazgatója. A saját családi visszaemlékezésünk ezt azzal egészíti ki, hogy az utak nem voltak biztonságosak: fegyveres rablások, orosz katonák általi lefoglalások bármikor előfordulhattak. Jól jellemzi az állapotokat, hogy a szerző kereskedő nagypapjának sikerült a szomszéd város piacán egy mázsa paprikát beszereznie, amit a visszafelé úton fegyveresek egyszerűen elvettek.

Az országban a közlekedés hiánya jelentette a legnagyobb nehézséget. A vonatok nem jártak menetrend szerint: ha egy vidéki városban elterjedt, hogy érkezik és megy vissza egy vonat Pestre, akkor fél napokat is vártak az emberek az állomáson az indulásra, majd lógtak az ajtóban vagy utaztak a vonat tetején. Az ország 1944. évi 37 ezres gépkocsiállományának csak körülbelül 10 százaléka élte túl a háborút. 1946 októberében viszont már 13 ezer gépkocsi és nagyjából ugyanennyi motor volt forgalomban. '45-ben még nem, de '46-ban már lehetett teherautót vásárolni magánszemélyeknek is, amivel megindult a rendszeres fuvarozás a vidék és a főváros között. A „megújult” gépkocsiállomány jelentős része csempészimporból származott. Ausztriában például hihetetlen zsírhiány uralkodott. Nálunk 100 dollár alatt be lehetett szerezni egy mázsa zsírt, amiért Ausztriában már személyautót adtak. Ezt Magyarországon a csempészek nem ritkán 1000 dollár körüli áron is értékesíteni tudták. Ugyanígy vitték a lovakat Ausztriába, Romániában viszont a textilnek volt nagy keletje, amiért sőt és táblaüveget lehetett jó áron beszerezni.

A Teleki tér a cserekereskedelem központja [MTVA Archivum]

A Teleki tér mint a különböző csereüzletek országos központja fogalommal vált. Teljesen valós képet mutatott az Eldorádó című film az ott uralkodó életről és farkastörvényekről. Ha vidékről valaki Pestre ment, akkor ott kötött ki. A pengő használata 1945-ben még jellemző volt, de az infláció fokozódásával egyre inkább beszűkült, és virágzott a cserekereskedelem. Mivel a boltokban alig volt áru, és azoknak az ára is naponta emelkedett, főleg a piacokra jártak vásárolni az emberek. Használtak is sokan vettek holmikat, például ruhákat, ingeket, ismerősöktől vagy a Teleki téren. Az áruhiány és a beszerzési nehézségek hihetetlen kreatívá tették a kereskedőket. A felső középosztály legtöbb tagja politikai okok miatt elvesztette

Szinte elképzelhetetlen, hogy mennyire nem volt közlekedés, ami teljesen elszigetelte a két világot.

állását. A Nyugatra menekültek egy része hazajött, a visszatartott területekről pedig kényszerből vagy saját döntés alapján sokan áttelepültek, és növelték a munkanélküliek számát. Tőlük vásároltak a kereskedők aranyat, ezüsttálcákat és dobozokat, dísztárgyakat, evőeszközöket, szőnyeget, porcelánt, de még fényképezőgépet és könyveket is. Ezeket lehetett elcserélni a vidéki élelmiszerekért, zsírért, húsrért, tojásért cserébe. A vidéki nők pedig fehérneműt, vásznat, ruhaalapanyagot kértek Pestről. Sok ingatlan is a piacra került a tulajdonosok halála miatt.

Akik nem bíztak a kereskedőkben, azok maguk vették kezükbe batyujukat, és közvetlenül próbálkoztak a cserekereskedelemmel, nem kis kockázatot vállalva. 1945 őszén kiürültek az éléskamrák a városokban, nem lehetett élelmiszert beszerezni. Óriási túlekedés volt, hogy valaki fél kiló zsírt kapjon. Pestről is mentek házalók vidékre, és vittek mindent, amit elcseréljék azokat.

Főként ékszereket, fülbevalókat, de sokszor csak ljmimomokat, használt ruhákat. Nem volt túl sok olyan dolog, amit megérte volna cserélni, de a falusiak sokszor megsegítették őket. A vidékiek is nagy reményekkel utaztak a Teleki térre, mint például a szerző másik nagyapja. Vitte a kincset érő sonkát, kolbászt, amit próbált elcserélni ruhaneműre, használati eszközökre. A két lába közül emelték ki a finomságokat, nem volt felkészülve a pesti viszonyokra; mindössze egy használt dunyahuzattal tért haza.

1946 júniusától kezdve nemcsak pengőben kellett ismerni az arany- és dollárárfolyamokat, hanem adópengőben is. Ráadásul mindkettőnek volt hivatalos, MNB által hirdetett átvételi árfolyama, emellett pedig a feketepiaci „zugárfolyama”. Kevesen vitték viszont a bankba az értékeket, mert a hivatalos árfolyamnak majdnem a dupláját megkapták a feketepiacon. Még egyszerűbb érték mérő volt a lakosság kezében a rizs és a cigaretta: nagyjából 1 kiló rizs, illetve 100 szál cigaretta felelt meg 1 dollárnak. Vidéken nemigen volt dollárforgalom, ott közvetlen termékcserre zajlott, vagy a só, a cukor, a zsír egyfajta pénzként való használata terjedt.

Az inflációnak a végső szakaszában az adópengő, illetve a pengő már alkalmatlanok voltak a

meket. Az újságokban megjelentek az aranyra szóló hirdetések is.

Mivel Budapesten voltak a nemzetközi szervezetek képviselői, emellett élénk diplomácia folyt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság misszióival, ezért a dollár is napi szinten forgott az emberek kezében, a csempészek dollárjairól nem is beszélve. Budapest a régió „zugtózsdei” központjává vált. Az aranykereslet oly mértékben felhajtotta az árakat, hogy érdemes volt Svájcban megvenni a Napóleon-aranyakat 12 dollárért, amit később itthon 14-16 dollárért lehetett továbbadni, Temesváron pedig akár 18 dollárt is kapott a kereskedő. A dollárral a zsebében pedig ment vissza Svájcba. Az árak dollárban általában nem voltak magasak: a tojás, a zöldbab például feleannyiba került, mint a háború előtt, azonban a zsír 3,5-szerese, a cukor ötszöröse volt a '38-as dollárárnak.

Június közepétől már tarthatatlan állapotok uralkodtak a fővárosban: a munkások 14 heti – pengőben fizetett – bérükért tudtak csak venni 1 kiló zsírt a piacon, és egy egész hétig kellett dolgozniuk 1-2 kiló krumplióért. A piaconon felőránként emelték az árakat, a lakosság körében egyre fokozódott az gyűlölet az „indokolatlanul” árat drágítók ellen. A túlélest legtöbb esetben csak úgy lehetett biztosítani, hogy a vállalatok természetben is fizették a munkásokat: ahol tudtak, ott étkeztet, ebédet biztosítottak, vagy a gyár termékeiből kaptak olyan mennyiséget a dolgozók, hogy el tudják cserélni azokat.

A Csonka-gépgyárban például naponta háromszor kaptak étkezést a tanoncok, és ezt még kiegészítették cigarettával is. A jellemző napi infláció június első felében 30-70 százalék volt, de egy hónappal később már elérte a csúcspontot 300-360 százalékos (azaz 4-4,6-szeres) emelkedést is egy nap alatt.

Vidéken a boltok 1946 júliusában már nem nyitottak ki mindennap, mert nehéz volt az árubeszerzés. A kereskedők elkezdtek tartalékolni a forint bevezetésére, másrészt papírpénzt már szinte senki nem fogadott el szívesen. Az új fizetőeszköz augusztus elseji bevezetése, valamint stabilitása valósággal csodaszámba ment, kevesen számítottak arra, hogy az áremelkedések csillagászati mértékű egyik pillanatról a másikra így el lehet vágni. Ennek története viszont már egy másik lapra tartozik. ■

Még egyszerűbb érték mérő volt a lakosság kezében a rizs és a cigaretta: nagyjából 1 kiló rizs, illetve 100 szál cigaretta felelt meg 1 dollárnak.

A bútorok ára grammnyi aranyban – hirdetés a Népszavában, 1946. június 21.

számításokra, reális érték mérésre, ezért ösztönösen alakult ki alternatív érték mérők, gyakorlati „valuták”.

Az arany mindenféle formájában megjelent, a gyűrűktől, fülbevalóktól kezdve egészen az érmékig. Soha ennyi Napóleon-arany (III. Napóleon korszakából, 1852-70) nem forgott közösen hazánkban, mint akkor. A 14 karátos tört aranyat 550 ezrelékes finomságban számolták a színaranyhoz képest, de természetesen előkerültek a fiókokból, illetve rejtkehelyekről a 900-as finomságú 10 és 20 koronások is Ferenc József idejéből. Szinte minden iparcikkboltban voltak aranymérlegek, ahol tizedgrammig kimérték a nemesf-